

Mevlânâ

ARAŞTIRMALARI

- 3 -

Editor:
Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu

MUSTAFA CÂZİM EL-MEVLEVÎ'NİN HİCÂZKÂR ÂYİN-İ ŞERİF'İ

Timuçin Çevikoğlu*
Adnan Karaismailoğlu**

Hicâzkâr Âyîn-i Şerîf'in bestekârı Mustafa Câzim el-Mevlevî'nin hayat hikâyesi ile ilgili henüz bir bilgiye ulaşamamıştır. Manisalı Mehmed Dede'nin oğlu olan Câzim Efendi'nin bilinmeyen âyînler arasında gösterilen bu eseri, kendi yazısıyla 1900 tarihli bir mecmua içerisinde. Ankara'da Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi Nu. A-1381'deki mikrofilmine ulaşılan ve aslına erişilemeyen bu eserin ilgili kayıta adı, "Ayin-i şerif mecmu'ası (notalar)" şeklinde olup müellif adı, "Derleyenler Manisalı Mehmed Dede zade Mustafa Cazım ve Raif Dede" olarak belirtilmektedir. Bu mecmuadaki kendi el yazısı ile düşürdüğü 1900 tarihli kayıttan, Yılmaz Öztuna'nın kesin olmadığını belirterek verdiği ve buradan bir çok yazıya nakledilen, 1875'de ölmüş olduğu bilgisinin doğru olmadığı anlaşılmaktadır¹.

Bu âyîn-i şerîf mecmuasının sonunda eski harflerle üç kayıt bulunmaktadır. Bunlardan birincisi şöyledir: "*Derûn-i defterdeki ma'a ilâhî yirmi altı² aded âyîn-i şerîf notalarını ya'nî mûsikalarını hâsseten kütübhâne-i Hazret-i Mevlânâ'ya vakf etmek ümniyesiyle okutturup lehu'l-hamd yazmağa muvaffak oldum. İşbu âyîn-i şerîf notalarını tahrif etmemelerini kârîîn-i kirâmdan ricâ ederim. Müteveffâ Manisalı Mehmed Dede zâde Mustafa Câzim el-Mevlevî 15 Şaban 1318/8 Aralık 1900*" Bu kayıttan, mecmuanın Câzim el-Mevlevî tarafından bir araya getirildiği

* Kültür Bakanlığı Sanatçısı, Selçuk Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Öğretim Üyesi.

** Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölüm Başkanı.

¹ Öztuna, Yılmaz, Büyük Türk Müsiki Ansiklopedisi II, Ankara, Kültür Bak., 1990, s. 76.

² Defterdeki âyîn-i şerîflerin sayısı yirmi altı değil, yirmi yedidir. İçinde iki adet fihrist bulunan defterde, iki fihriste de sayfa nımarası olarak 268 verilmiştir. Mikrofilm göre ilk fihristte, defterin 52 ilâ 60. sayfalarında bulunan Beste-i Kadîm Dügâh Âyîn-i Şerîf'in kaydı bulunmamaktadır. İkinci fihristte ise bu kayıt mevcuttur. Müellifin yirmi altı sayısını, Dügâh Âyîn-i Şerîf'le ilgili kaydın sonradan silindiği anlaşılan ilk fihriste bakarak verdiği düşünülmektedir.

anlaşılmaktadır.³ Millî Kütüphane kayıtlarında derleyenler arasında anılan Râif Dede ise aynı yıllarda Galata Mevlevîhânesi kudûmzenbaşısı olan Afyonkeş Râif Dede olmalıdır. Râif Dede, Saadettin Nüzhet Ergun'un verdiği bilgilere göre, XIX. asrın son yarısında kudûmzenbaşılıkla şöhret bulmuştu ve âyînleri en doğru bilenlerdendi. 1903 (1321 h.) yılında Galata Mevlevîhânesi'nde vefât etti, Eyüp'te Bahâriye Mevlevîhânesi hamuşanlılığına defnedildi.⁴

Tıpkı basımı ve çeviri notalarıyla yayına hazırladığımız, 27 âyîn-i şerîfin notalarıyla yer aldığı bu mecmuanın mûsikîmiz açısından değeri pek büyüktür. Mustafa Câzîm el-Mevlevî'nin ilk defa ele geçen ve meşk geleneği içinde günümüze ulaşmadığı anlaşılan kendi yazdığı Hicâzkâr Âyîn-i Şerîfinin notası, 270 sayfa olan mezkur mecmuanın 174 ila 182. sayfalarında bulunmaktadır.

Saadettin Nüzhet Ergun Türk Musikisi Antolojisi isimli eserinde, "Manisalı Mustafa Câzîm Dede'nin Hicâzkâr Âyîni ile bazı âyînlerin unutulmadığını ve Abdülkadir Töre'nin koleksiyonu gibi hususî ellerde notalarının mevcut olduğunu, buna rağmen Konservatuar tarafından neşredilmediğini" söylemekle yetinirken, bu bilgiyi aktaran Gölpınarlı, Hicâzkâr Âyîn ve bestekârı hakkında başkaca bilgi vermemektedir.⁵

Mustafa Câzîm El-Mevlevî'nin Hicâzkâr Âyîn-i Şerîf'i'nin, araştırmamız esnâsında rastladığımız, orijinali TRT Müzik Dairesi'nde bulunan Muallim İsmâîl Hakkı Bey (1865-1927)'in el yazısı ile olan diğer bir nüshasında görülen azımsanamayacak farklılıklar, nüshanın istinsah yoluyla değil, meşk yoluyla intikâl etmiş olduğu fikrini vermektedir. Bu durum, eserin bestelendiği dönemde, farklı nüshaları oluşabilecek kadar çok icrâ edildiğini ve yayıldığını düşündürmektedir. Sözü geçen nüshada Muallim İsmâîl Hakkı Bey bu âyînin makâmını Hicâzkâr-ı Kadîm olarak göstermektedir. Eserin seyir özellikleri ve buna bağlı olarak oluşan farklı Hicâzkâr iklim, yine orijinali TRT Müzik Dairesinde bulunan, İsmâîl Hakkı Bey tarafından Fârâbî'ye atfedilerek yazılmış, Hicâzkâr-ı Kadîm Peşrev ve Sazsemâîsi ile büyük benzerlik içindedir.

³ İkinci kayıt: "İşbu âyîn-i şerîf notaları Manisalı Dedezâde Mustafa Bey ve İstanbul'da Râif Dede Efendi'ler -nâle Allahu murâdihî- himmet ve gayretleriyle cem' ve te'lîf olunub mûmâ ileyh Râif Dede'nin kendi yediyle ârif-i rumûz-i hakâyık-ı lâhût ve vâkıf-ı esrâr-ı dekâyık-ı ceberût, sâkî-i cezbe-i Kayyûm Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Efendimizin dergâh-ı feyz-iktinâhında bulunan kütübhâne-i şerîf hâricine çıkmamak şartıyla vakf olunmuşdur. 23 Zilkâde 1318/14 Mart 1901"

Üçüncü kayıt: "İşbu âyîn-i şerîf mecmuası Bahâeddîn Çelebi bin Âbid Çelebi tarafından müze idâresine getirip teslim ettiğine dâir şerh verildi 12 Cemâziyelevvel 1346 / 7 Teşrî-nisâni 1927/7 Kasım 1927".

⁴ Ergun, Saadettin Nüzhet, Türk Musikisi Antolojisi, I-II, İstanbul, 1942-1943, II, 495-497.

⁵ Ergun, Saadettin Nüzhet, Türk Musikisi Antolojisi, I-II, İstanbul, 1942-1943, II, 637; Gölpınarlı, Abdülbaki, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik, İstanbul, İnkılap, 1983, s. 458.

Eserde, üçüncü selâmın ilk Yürüksemâî bölümündeki (*Ey ki hezâr_âferîn bú nice sultân_olur*) Nevâ'da Kürdî ve Rast'ta Hicâz kalıplar ile son Yürüksemâî bölümündeki (*Âb(ı) râ bübrîd_ü cû râ pâk(i) kerd*) karar ettirilmeyen Kürdîlihiczakâr çeşni dışında makâm geçkisi yoktur.

Hicâzkâr Âyîn-i Şerîfin güftesini, Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin 1. defterindeki birbirini takip eden 22 beyit oluşturmaktadır.⁶ Bu durum Hicâzkâr Âyîn-i Şerîf'in en önemli özelliği olarak göze çarpmaktadır. Çünkü, repertuarda birbirini takip eden beyitlerden bestelenmiş başka bir Âyîn-i Şerîf yoktur. Bu nedenle konu bütünlüğü bakımından birbirini destekleyen ve tamamlayan beyitler, anlam itibariyle mânâya ve rûha dikkat çekmekte, asla yönelmek gerektiğini anlatmakta, usûl ve yol olarak da bedenin ihmâl edilip rûhun güçlendirilmesini tavsiye etmektedir.

Eserin sözleri, formun geleneksel yapısı gereği her âyîn-i şerîfin üçüncü selâmında yer alan Ahmed Eflâkî Dede (ö.1360)'ye ait "*Ey ki hezâr_âferîn, bú nice sultân_olur (Münserih, müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün)*" dizesiyle başlayan Türkçe iki beyit ile hemen tüm âyînlerin dördüncü selâmlarında ve bu eserde olduğu gibi bir çok kez ikinci selâmlarında da yer alan Hz. Mevlânâ'nın Dîvân-ı Kebîr'inden alınmış "*Sultân-ı menî, sultân-ı menî (Bilinmeyen vezinlerden, mef'ûlü mefâ'ilün fe'ilün)*" sözleriyle başlayan dörtlüğü dışında, tümü Mesnevî'den alınan (*Remel, fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*) beyitlerden oluşmaktadır. Âyîn-i Şerîfe alınan bu vezindeki 22 beyit, Devrirevân, Frenkçin ve Yürüksemâî usûllerinden, diğer âyinlerde rastlanamayacak derecede çok ve sık değişen hece dağılımlarıyla (birinci selâmda Devrirevân usûlünde beş farklı dağılımla, üçüncü selâmda Frenkçin usûlünde beş farklı dağılımla, yine üçüncü selâmda Yürüksemâî usûlünde onyeddi farklı dağılımla) bestelenmiştir. Eserin hece dağılımındaki değişikliklerin fazlalığı, tamamı aynı vezindeki beyitlerin nağme yapılarını çeşitlendirerek zenginleştirmek ve usûl-arûz vezni ilişkisiyle beliren vurgularını tekdüzelikten kurtarmak için olsa gerektir. Bestekâr, eserde hece dağılımlarını büyük bir ustalıkla uygulamış, değişken ve renkli bir üslup ortaya çıkarmıştır. Alışılmadık hece dağılımlarının ortaya çıkardığı bazı prozodik sorunlar ve birkaç küçük hece sıkışmasına rağmen eser son derece akıcıdır.

Güftelerin asılları ve bestelendikleri dönemdeki okunuş biçimleri üzerinde farklı değerlendirmeler yapmak mümkündür. Örnek olarak âyînlerdeki Hz. Mevlânâ'ya ait olan güfteler, Mesnevî ve Dîvân-ı Kebîr'in günümüzdeki tenkitli neşirlerinden farklılık arz edebilmektedir. Ayrıca modern Farsça okuyuşla Osmanlı dönemi Farsça okuyuşu arasında önemli

⁶ Bk. Mesnevî-i Ma'nevî (ber-esâs-i nusha-i muverreh 677/1278 Konya), I-III, hzl. Adnan Karaismailoğlu, Derya Örs, Ankara: Akçağ Yay., 2007, s. 35-36.

farklılıklar mevcuttur. Bu hususlarda araştırmacılar ve icrâcılar farklı tercihlerde bulunabilir.

Bu çalışmada âyînin güfteleri yazılırken bazı düzenleme ve düzeltmelerin yapılması gerekli görülmüştür. Bunlar ve ayrıca Mesnevî'nin yeni bir neşriyle olan farklılıklar dipnotlarda gösterilmiştir. Farklılıkların bir kısmı yazım esnâsında, güfte notaya yerleştirilirken oluşmuş olmalıdır. Örnek olarak Farsça güftedeki atıf harfi "ve", eski harfli nota kaydında önceki harfe "ü" seslisi olarak yerleştirilmiştir. Aşağıdaki metinlerde görüleceği üzere bu biçim, belki de bazen ihmâl edilmiştir. Güfteler, çevriyazıya modern Farsça okuyuşa göre de aktarılmış, ancak notadaki güfteler Osmanlı okuyuşuna uygun olarak kaydedilmiştir. Farsça okuyuşu gösteren metinde güftenin Mesnevî'deki beyit numaralarıyla birlikte anılan mecmuadaki sayfa numaralarına, Osmanlı okuyuşunu gösteren metinde ise söz konusu mecmuadaki sayfa numaralarına yer verilmiştir.

Mesnevî'nin Farsça metni, başta resmî dili Farsça olan İran, Afganistan ve Tacikistan olmak üzere çeşitli ülkelerde tarih boyunca ve günümüzde farklılık arz edecek şekilde okunmuştur. Burada daha çok son asırda İran'da geçerli olan telaffuz uygulanmaya çalışılmıştır. İlâve olarak Farsça okuyuşta Mesnevî'nin veznine (*Remel, fâ'ilâtun fâ'ilâtun fâ'ilün*) uyulmuştur. Bu nedenle hecelerın kısa ve uzun okunuşu ile kelimeler arasındaki ulamalar da gösterilmiştir. Bunlara ve aşağıda işâret edilen noktalara dikkat edildiğinde okuyuşta âhenk ve doğruluk sağlanmış olacaktır.

Farsça okuyuşun bölgelere göre farklılık gösterebilmesi durumu, geçmişte de böyleydi ve Osmanlı aydınları da galiba Farsçayı Türkçe söyleyişe ve kendi zevklerine yakınlaştırmışlardı. Dolayısıyla söz konusu âyîndeki Farsça beyitlerin, nota üzerinde Osmanlı okuyuşu ile verilmesi gerekli görülmüştür. Güftede parantez içindeki kelimeler mecmuada da yer alan tekrarları veya güfteye ilâve edilen kelimeleri göstermektedir.

Farsça okuyuştaki bazı temel hususlar şu şekildedir:

- 1) Kelime içerisinde, hecelerde görülen tek tırnak işareti ('), hemze (ء) ve ayn (ع) harfleri için kullanılmıştır. Özellikle hecenin bitişini, yani kapalı/uzun olmasını gösterdiği yerlerde vezin açısından önemlidir. Örnek olarak: معنی me'nâ(- -) ; جوع cû' (- .) ; (- -); مؤمن mu'min (- -)
- 2) "ع" harfi, Türkçede "gurbet" ve "garip" kelimelerinde kullanıldığı gibi okunması gerektiğinden ğ şeklinde farklı gösterilmiştir.
- 3) "خ" harfi, dil kökü ile damak arasındaki darlıktan çıkan bir sesi gösterir. Doğudaki vatandaşlarımızın kullandığı bir sese benzer. Bu farklılık nedeniyle ħ şeklinde gösterilmiştir.

- 4) “ق” harfi, Türkçede “kalem” ve “kul” kelimelerinde kullanıldığı gibi okunması gerektiği için ک şeklinde farklı gösterilmiştir.
- 5) Uzun sesliler veya uzun okunması gereken ünlüler “â”, “ê”, “ô” vb. şekilde gösterilmiştir.
- 6) Vezinli okunuş için gerekli olan veya ahenkli okuyuşa yardımcı olan ulamalar alt yatık çizgi (_) işaretiyle gösterilmiştir: Mîm_u vâv_û ; Be'd_êz_ân.
- 7) Farsça “kâr (کار)”, “kûy (کوی)” gibi bazı kelimelerdeki “k” harfi (ک) kalın bir tonla okunmakta, “vav” harfi öncesindeki “u” ünlüsü “o”ya dönüşecek şekilde telaffuz edilmekte ve “u” ünlüsü bazı kelimelerde yine “o” ünlüsüne yakın olabilmektedir.

Yeni nüshada nota altına yazılan hecelerde vezin esas alınmış, imâle-i memdûdeli heceler parantez içinde belirtilmiştir.

Yazmada tek bemol ve tek diyez kullanılarak yazılmış olan eser, mûsikîmizde bugün kullanılmakta olan Arel-Ezgi-Uzdilek sistemine göre yeniden notaya aktarılmıştır.

Eldeki her iki nüshada da peşrev, son peşrev ve son yürük bulunmamaktadır. Semâ Töreni esnâsında icrâ edilmek üzere, repertuarlarda bulunan Hicâzkâr makâmındaki tüm peşrev ve sazsemâîleri incelenmiş, bu farklı Hicâzkâr iklîme en uygun eserlerin, makâmı Muallim İsmâîl Hakkı Bey tarafından “Hicâzkâr-ı Kadîm” olarak yazılan, Fârâbî’ye atfolunan Sakîl usûlündeki Peşrev ve Sazsemâîsi olduğu görülmüştür. Sakîl usûlündeki bu Peşrev, Mevlevî Âyîni geleneğinde bu tür adaptasyonların var oluşuna dayanılarak, Muzaaf Devrikebîr’e dönüştürülmüş, ayrıca yine aynı eserden alınan bazı uygun bölümlerden Düyek usûlünde bir Son Peşrev oluşturulmuştur. Notaya eklenen Son Yürük ise Fârâbî’ye atfolunan Hicâzkâr-ı Kadîm Sazsemâîsinin dördüncü hânesinin Yürüksemâî bölümüdür. Bu bölüm İsmâîl Hakkı Bey nüshasından aynen alınmış ve iki kez tekrar ettirilmiştir. Sözü geçen eserlerin, üzerlerinde çalışılan orijinal notaları da ekte sunulmaktadır.

HİCÂZKÂR ÂYİN-İ ŞERİF'İN ESKİ HARFLİ GÜFTESİ

آیین شریف در مقام حجازکار بسته مصطفی جازم المولوی

لفظ مؤمن جز بی تعریف نیست	میم و واو و میم و نون تشریف نیست
همچو کژدم ⁸ می خلد در اندرون	هی یار هی دوست جان من جانان من
بس چرا در وی مذاق دوزخ است	چون ⁷ منافق خوانیش این نام دون
	هی یار هی دوست جان من جانان من
	گر نه این نام اشتقاق دوزخ است یار
	هی یار هی دوست جان من جانان من

تلخی آن آب بحر از ظرف نیست	295	زشتی این ⁹ نام بد از حرف نیست
بحر معنی عنده ⁸ أم الكتاب		حرف ظرف آمد در او معنی چون آب
در میانشان بزخ لا یغیان آه		بحر تلخ و بحر شیرین در جهان
بر گذر زین هر دو رو تا اصل آن		وآنکه ¹⁰ این هر دو ز یک اصلی روان
بی محک هرگز ندانی ز اعتبار		زر قلب و زر نیکو در عیار

⁷ چون: گر

⁸ کژدم: کژدم

⁹ این: آن

¹⁰ وآنکه: وآنکه - مجموعه

هر یقین را باز داند او ز شک	هر که را در جان خدا بنهد مَحک	300
آنگه ¹¹ آرامد که بیرونش نهد	در دهان زنده خاشاکی جهد	
آه اندر دل و جان جان ایمان منی	سلطان منی سلطان منی	
	آه ایمان منی	
آه یک جان چه شود صد جان منی	آه در من بدمی من زنده شوم	
	آه ایمان منی	
چون در آمد حس زنده بی ¹² بُرد ¹³	در هزاران لقمه یک خاشاکی خُرد	
حس دینی نردبان آسمان	حس دنیا نردبان این جهان	
صحت آن ¹⁴ حس بجوید از حبیب	صحت این حس بجوید از طبیب	

ای که هزار آفرین بو نیجه سلطان اولور
 قولی اولان کیشیلر جانم خسرو و خاقان اولور
 یار خسرو و خاقان اولور
 هرکه بوگون ولده اینانوبن یوز سوره
 یوخسول ایسه بای اولور جانم بای ایسه سلطان اولور
 تلکینسی آرسلان اولور

¹¹ آنگه : آنکه - مجموعه

¹² بی : می - مجموعه

¹³ بُرد : بُرد

¹⁴ آن : این - مجموعه

- 305 صَحَّتِ این حس ز معمورِ تن
 راه جان مر جسم را ویران کند
 صَحَّتِ آن حس ز تخریبِ بدن
 بعد از آن ویرانی آبادان کند
 ای خنک جانی که در عشق مآل
 کرد ویران خانه بهر گنج زر
 آب را بپزید و¹⁶ جُو را پاک کرد
 پوست را بشکافت و¹⁷ پیکان را کشید
 پوست تازه بعد از آتش بر دمید
- 310 قلعه ویران کرد و¹⁸ و از کافر ستد
 کار بی چون را که کیفیت نهد
 گه چنین بنماید و گه ضدّ این
 سلطان منی سلطان منی
 آه ایمان منی
 آه در من بدمی من زنده شوم
 آه ایمان منی
 بعد از آن بر ساختش صد برج و سد
 اینکه گفتم این ضرورت می دهد
 جز که حیرانی نباشد کار دین
 آه اندر دل و جان جان ایمان منی
 آه یک جان چه بود صد جان منی

¹⁵ ای خنک ملک و مال :-

¹⁶ بپزید و: بپزید - مجموعه

¹⁷ بشکافت و : بشکافت - مجموعه

¹⁸ کرد و : کرد - مجموعه

ÇEVİRİYAZILI GÜFTESİ

Âyîn-i şerîf der mekâm-i Hicâzkâr Beste Mustafa Câzim el-Mevlevî

I. SELÂM

Mîm_u vâv_û mîm_u nûn teşrîf nîst
 Lefz-i mu'min cuz pey-î te'rîf nîst
 (Hey yâr hey dûst cân-i men cânân-i men)

Çun¹⁹ munâfîk hâniyeş in lefz-i dîn
 Hemçu kejdum²⁰ mî-ħeled der enderûn
 (Hey yâr (175) hey dûst cân-i men cânân-i men)

Ger ne in nâm_îştikâk-î dūzeħest (yâr)
 Pes çirâ der vey mezâk-î dūzeħest
 (Hey yâr hey dûst cân-i men cânân-i men)

295 Zîşti-yî in²¹ nâm-i bed ez herf nîst (yâr)
 Telhî-yî ân âb-i behr_uz zerf nîst
 (Hey yâr hey dûst cân-i men cânân-i men)

Herf zerf_âmed der_û me'nî çu âb
 Behr-i me'nî indehû ummu'l-kitâb

Behr-i telh_û behr-i şîrîn der cihân
 Der miyânşân berzeħun lâ yebgiyân (âh)

Vângeħ²²_in her dû zi yek esli revân
 Ber guzer zîn her du rov tâ esl-i ân

(176) Zerr-i ķelb_û zerr-i nîkû der iyâr
 Bîmihek hergiz ne-dânî zi_'tibâr (âh)

¹⁹ çun: ger

²⁰ kejdum: kezdum

²¹ in: ân

²² Vângeħ: Vânki - Mecmua

300 Her ki râ der cân Hüdâ binhed mihek
Her yeğin râ bâz dâned û zi şek

Der dihân_î zinde hâşâkî cehed
Ângeh²³_ârâmed ki bîrûneş nihed

II. SELÂM

Sultân-i menî sultân-i menî²⁴
(Âh) Ender dil_u cân (cân)_îmân-i menî
(âh îmân-i menî)

(Âh) Der men bi-demî men zin(177)de şevem
(Âh) Yek cân çi şeved sed cân-i menî
(âh îmân-i menî)

III. SELÂM

Der hezârân loğme yek hâşâk-i hürd
Çûn der_âmed hiss-i zindê (178) pey²⁵ bu-burd²⁶

Hiss-i dunyâ nerdubân-î in cihân
Hiss-i dînî nerdubân-î âsmân

Sihhet-î in his bi-cüyîd_ ez tebîb
Sihhet-î ân²⁷ his bi-cüyîd_ ez hebîb

(179) Ey ki hezâr_âferîn bû nice sultân_ olur
Kûlî olan kîşiler (cânım) hüsrev_ü hâkân_ olur
(yâr hüsrev_ü hâkân_ olur)

²³ Ângeh: Ânki - Mecmua

²⁴ II. ve IV. Selâmlarda yer alan bu iki beyit Dîvân-ı Kebîr'dendir: Kulliyât-i Şems yâ Dîvân-ı Kebîr, muştemil ber-Kasâ'id ve gazeliyyât ve mukatta'ât-i Fârsî ve..., I-X, bâ-tashîhât ve havâşî-i Bedî'uzzamân-i Furûzânfer, Tahran: Dânişgâh-i Tahran, 1336-1346hş., VII, 24, Gazel nu. 3137.

²⁵ pey: mî -Mecmua

²⁶ bu-burd: bi-burd

²⁷ ân: in -Mecmua

Her ki bugün Vêled'ê înanuben yüz sürê
Yoksul_isê bâ_y_olur (cânım) bâ_y_ise sultân_olur
(yâr tilkisi arslân_olur)

305 Sihhet-î în his zi me'mûriyy-i ten
Sihhet-î ân his zi tehrîb-î beden

Râh-i cân mer cism râ vîrân koned
Be'd_ez_ân vî(180)râni²⁸ âbâdân koned

Ey honok cânî ki der işk-î meâl
Bezî kerd_û hân_u mân_û milk_u mâl²⁹

Kerd vîrân hâne behr-î genc-i zer
Vez hemân genceş koned me'mûrter

Âb râ bubrîd_u³⁰ cû râ pâk kerd
Be'd_ez_ân der cû revân kerd_âbğord

Pûst râ bişkâft_u³¹ peykân râ keşîd
Pûst_i tâzê be'd_ez_âneş ber demîd

310 Kel'e vîrân kerd_u³² ez kâfir sited
Be'd_ez_ân ber sâhteş sed burc_u sed

(181) Kâr-i biçûn râ ki keyfiyyet nihed
İnki goftem în zerûret mî dihed

Geh çunân bunmâyed_û gâhî çunîn³³
Cuz ki heyrânî nebâşed kâr-i dîn

²⁸ vîrânî: vîrânî -Mecmua; vezin gereği zihafî okunmalı.

²⁹ Bu beyit Konya Mevlana Müzesi 51 nolu yazmada bulunmamakta, Tahîrî'l-Mevlevî'nin şerhinde yer almaktadır. Bk. Tahîrî'l-Mevlevî (Olgun), Şerh-i Mesnevî, I-XIV, İstanbul: Ahmed Said Mtb., 1963-1972; Selam Yay., 1963-1975, s. 225, beyit 303.

³⁰ bubrîd_u: bubrîd -Mecmua

³¹ bişkâft_u: bişkâft -Mecmua

³² kerd_u: kerd -Mecmua

³³ gâhî çunîn: geh zidd-i în

IV. SELÂM

Sultân-i menî sultân-i menî

(Âh) Ender dil_u cân (cân)_îmân-i menî

(âh îmân-i menî)

Der men bi-de(182)mî men zinde şevem

(Âh) Yek cân çi şevêd sed cân-i menî

(âh îmân-i menî)

HİCÂZKÂR ÂYİN-İ ŞERİF'İN GÜFTESİNDEKİ FARŞÇA BEYİTLERİN ÇEVİRİSİ

- Mîm, vâv, mîm ve nûn harfleri şereflendirmez. "Mümin" kelimesi sadece tanımlamak içindir.
- Ona münafık dersin bu aşağılık ad, gönlünü akrep gibi sokar.
- Bu ad cehennemden türememişse, niçin onda cehennem tadı var?
- 295 Bu kötü adın çirkinliği harflerinden değildir. O deniz suyunun acılığı, kaptan değildir.
- Harf kap gibidir, ondaki mana da su gibi. Mana denizi, Allah katında Levh-i Mahfûz'dur.
- Dünyada acı deniz ve tatlı deniz vardır; aralarında da "bir engel vardır, birbirlerine kavuşmazlar."
- Ama neticede bu iki deniz bir asıldan akmaktadır. Bu ikisini geç, aslına kadar git.
- Kalp altınla halis altının ayar açısından değerini, mihenge vurmada bilemezsin.
- 300 Allah'ın, ruhuna mihenk taşı koyduğu kişi kesin olanı, şüpheden ayırır.
- Canlının ağzına bir çöp girse, onu çıkardığında rahatlar ancak.
- Binlerce lokma arasında -ağza- bir küçük çöp girse, canlının duygusu bunu anlar.
- Dünya duygusu, bu dünyanın merdivenidir; dinî his ise göğün merdiveni.
- Bu hissin sıhhatini tabipten isteyiniz; o hissin sıhhatini ise sevgili Peygamber'den.
- 305 Bu hissin sağlığı, bedenin sağlam oluşundandır; o hissin sıhhatiyse bedenin harap edilmesinden.
- Ruh yolu, cismi harap eder. Bu haraptıktan sonra onu mamur eder.

Mana aşkı için evini-barkını, malını ve mülkünü harcayan cana ne mutlu!³⁴

-Kişi- altın definesi için evi viran eder. Ve de bu hazineyle onu daha bayındır yapar.

Suyu keser ve ırmağı temizler. Bundan sonra ırmakta içilecek su akıtır.

Deriyi yarar, okun ucunu çıkarır. Bundan sonra yeni derisi oluşur.

310 Kaleyi yıkar, kâfirden alır. Bundan sonra ona yüzlerce burç ve set yapar.

Allah'ın işinin keyfiyetini kim belirleyebilir? Bu söylediğimi zaruret söyletiyor.

Bazen böyle görünür, bazen zıddı. Din işi, hayranlıktan başka bir şey değildir.

II. ve IV. Selâm beyitlerinin çevirisi

Benim sultanımsın, benim sultanımsın; gönlümde ve canımda imanım-sın.

Bana üflersen, ben dirilirim; bir can da nedir, benim yüz canımsın.³⁵

³⁴ Bu beyit Konya Mevlana Müzesi 51 nolu yazmada bulunmamakta, Tahirü'l-Mevlevî'nin şerhinde yer almaktadır. Bk. Tahirü'l-Mevlevî (Olgun), Şerh-i Mesnevî, I-XIV, İstanbul: Ahmed Said Mtb., 1963-1972; Selam Yay., 1963-1975, s. 225, beyit 303.

³⁵ Nakarat olarak ayinde yer alan iki beyit Dâvân-ı Kebîr'dendir: Kulliyât-i Şems yâ Dîvân-ı Kebîr, muştemil ber-Kasâ'id ve gazeliyyât ve mukatta'ât-i Fârsî ve..., I-X, bâ-tashihât ve havâşî-i Bedî'uzzamân-i Furûzânfer, Tahran: Dânişgâh-i Tahran, 1336-1346hş., VII, 24, Gazel nu. 3137.

GÜFTENİN OSMANLI OKUYUŞU

I. SELÂM

Mîm_ü vâv_ü mîm_ü nûn teşrîf(i) nîst
Lafz-ı mü'min cüz pey-î ta'rîf(i) nîst
(Hey yâr hey dost cân-ı men cânân-ı men)

Çün³⁶ münâfık hâniyeş in lafz-ı dún
Hemçü kejdüm³⁷ mî-haled der enderûn
(Hey yâr (175) hey dost cân-ı men cânân-ı men)

Ger ne in nâm_îştikâk-î dûzehest (yâr)
Pes çirâ der vey mezâk-î dûzehest
(Hey yâr hey dost cân-ı men cânân-ı men)

Ziştî-yî in³⁸ nâm-ı bed ez harf(i) nîst (yâr)
Telhi-yî ân âb-ı bahr_ez zarf(i) nîst
(Hey yâr hey dost cân-ı men cânân-ı men)

Harf(i) zarf_âmed der_ü ma'nâ çü âb
Bahr-î ma'nâ indehû ümmü'l-kitâb

Bahr-i telh_ü bahr-i şîrîn der cihân
Der miyânşân berzahun lâ yebgiyân (âh)

Vângeh³⁹_in her dû zi yek aslî revân
Ber guzer zîn her du rev tâ asl-ı ân

(176) Zerr-i kalb_ü zerr-i nîkû der ayâr
Bîmihek hergiz ne-dânî zi_'tibâr (âh)

³⁶ çun: ger

³⁷ kejdum: kezdum

³⁸ İn: ân

³⁹ Vângeh: Vânki - Mecmua

Her ki râ der cân Hudâ binhed mihek
Her yakîn râ bâz(ı) dâned û zi şek

Der dihân_î zinde hâşâkî cehed
Âneĥ⁴⁰_ârâmed ki bîrûneş nihed

II. SELÂM

Sultân-ı menî sultân-ı menî⁴¹
(Âh) Ender dil_ü cân (cân)_îmân-ı menî
(âh îmân-ı menî)

(Âh) Der men bi-demî men zin(177)de şevem
(Âh) Yek cân çî şevêd sad cân-ı menî
(âh îmân-ı menî)

III. SELÂM

Der hezârân lokma yek hâşâk-i hürd
Çün der_âmed hiss-i zindê (178)pey⁴² bü-bürd⁴³

Hiss-i dünyâ nerdübân-î in cihân
Hiss-i dînî nerdübân-î âsumân

Sihhat-î in his bi-cüyîd_êz tabîb
Sihhat-î ân⁴⁴ his bi-cüyîd_êz habîb

- (179) Ey ki hezâr_âferîn bû nice sultân_olur
Kûl olan kîşiler (cânım) hüsrev_ü hâkân_olur
(yâr hüsrev_ü hâkân_olur)

⁴⁰ Âneĥ: Ânki - Mecmua

⁴¹ II. ve IV. Selâmlarda yer alan bu iki beyit Divân-ı Kebîr'dendir: Kulliyât-i Şems yâ Divân-ı Kebîr, muştemil ber-Kasâ'id ve gazeliyyât ve mukatta'ât-i Fârsî ve..., I-X, bâ-tashîhât ve havâşî-i Bedî'uzzamân-i Furûzânfer, Tahran: Dânişgâh-i Tahran, 1336-1346hş., VII, 24, Gazel nu. 3137.

⁴² pey: mî - Mecmua

⁴³ bu-burd: bi-burd

⁴⁴ ân: in - Mecmua

Her ki bugün Vêled'ê înanuben yüz sürê
Yoksul_ise bâ_y olur (cânım) bâ_y ise sultân_olur
(yâr tilkisi arslân_olur)

Sihhat-î în his zi ma'mûriyy-i ten
Sihhat-î ân his zi tahrîb-î beden

Râh-i cân mer cism(i) râ vîrân küned
Ba'd_ez_ân vî(180)râni⁴⁵ âbâdân küned

Ey hunük cânî ki der aşk-î meâl
Bezl(i) kerd_û hân_ü mân_ü milk_ü mâl⁴⁶

Kerd(i) vîrân hâne behr-î genc-i zer
Vez hemân genceş küned ma'mûr(i)ter

Âb(1) râ bûbrîd_ü⁴⁷ cû râ pâk(1) kerd
Ba'd_ez_ân der cû revân kerd_âb(1)herd

Post(1) râ bişkâft_(1)⁴⁸ peykân râ keşîd
Post_1 tâzê ba'd_ez_âneş ber demîd

Kal'a vîrân kerd_ü⁴⁹ ez kâfir sited
Ba'd_ez_ân ber sâh(i)teş sad burc_u sed

(181) Kâr-ı bîçün râ ki keyfiyyet nihed
Înki güftem în zarûret mî dihed

Geh çünân bünmâyed_û gâhî çünîn⁵⁰
Cüz ki heyrânî nebâşed kâr-ı dîn

⁴⁵ vîrânî: vîrânî -Mecmua; vezin gereği zihafli okunmalıdır.

⁴⁶ Bu beyit Konya Mevlana Müzesi 51 nolu yazmada bulunmamakta, Tahiru'l-Mevlevî'nin şerhinde yer almaktadır. Bk. Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun), Şerh-i Mesnevî, I-XIV, İstanbul: Ahmed Said Mtb., 1963-1972; Selam Yay., 1963-1975, s. 225, beyit 303.

⁴⁷ bûbrîd_ü: bûbrîd -Mecmua

⁴⁸ bişkâft_ü: bişkâft -Mecmua

⁴⁹ kerd_ü: kerd -Mecmua

⁵⁰ gâhî çünîn: geh zidd-i în

IV. SELÂM

Sultân-ı menî sultân-ı menî

(Âh) Ender dil_ü cân (cân)_îmân-ı menî

(âh îmân-ı menî âh)

Der men bi-de(182)mî men zinde şevem

(Âh) Yek cân çi şevad sad cân-ı menî

(âh îmân-ı menî)